

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

2006 metai

2

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2006

2

VILNIUS 2007

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2006

2

VILNIUS 2007

UDK 947.45

Li 237

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS

Vytauto Didžiojo universitetas

Alfonsas EIDINTAS

Vilniaus universitetas

Jan JURKIEWICZ

Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje

Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)

Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ

Lietuvos istorijos institutas

Bronius MAKASKAS

Lenkijos MA Istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ

Kultūros, filosofijos ir meno institutas

Rimvydas PETRAUSKAS

Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA

Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS

Milersvilio universitetas

Joachim TAUBER

Nordost-Institut Liuneburge

Agnius URBANAVIČIUS (sekretorius)

Lietuvos istorijos institutas

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:

HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE

ISSN 0202-3342

© Lietuvos istorijos institutas, 2007

© Straipsnių autoriai, 2007

MARCIN S T A R Z Y Ń S K I

ALEKSANDRO JOGAILAIČIO PASTANGOS SUDARYTI UNIJĄ (PAGAL SUSIRAŠINĖJIMĄ SU KROKUVOS MIESTO TARYBA)*

1500–1512 m. Krokuvos tarybos knygoje¹ yra trys brolių Jogailaičių – Aleksandro, Vladislavo ir Žygimanto – po Jono Albrechto mirties Krokuvos miesto tarybai siųstų laiškų kopijos. Laiškuose jie prašė paramos per artėjančius rinkimus². Minėti laišakai iki šiol nebuvo žinomi lenkų literatūroje. Jų originalai irgi neišliko. Taigi kopijos iš tarybos knygos – vienintelis šaltinis tiriant vieną Jogailaičių pastangų gauti Lenkijos karūną 1501 m. tarpsnį, kuriame svarbus sostinės Krokuvos pozicijos vaidmuo. Atskirai reikia komentuoti didžiojo kunigaikščio Aleksandro Jogailaičio laišką, kuriame jis cituoja tada atnaujintas ir priesaikų paslaptimi patvirtintas sutartis dėl naujo Lenkijos Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovo rinkimų Lenkijos karaliui arba didžiajam kunigaikščiui mirus³.

Politinė miestų galia išryškėjo jau per ankstesnius 1492 m. rinkimus. Išlikusiuose šaltiniuose teigiama, kad Jonas Albrechtas su tokiu pat prašymu kreipėsi į Gdansko tarybos narius⁴. Tikėtina, kad tokie patys laišakai tada buvo išsiųsti ir į kitus svarbiausius Karalystės miestus. Ši parama buvo reikšminga, kadangi apie ją žinojo Vengrijos

* Nuoširdžiai dėkoju prof. Boženai ir prof. Jerziui Wyrozumskiams už pagalbą rengiant straipsnio priede pateikiamų laiškų tekstus ir pasiūlytus skyrybos principus.

¹ *Katalog archiwum aktów dawnych miasta Krakowa*, t. 2, Kraków, 1915, s. 66.

² Kraków, *Archiwum Państwowe, Acta consularia Cracoviensia* 431, s. 80–83.

³ Ten pat, p. 80.

⁴ *Codex epistolaris saeculi decimi quinti*, t. 3, ed. A. Lewicki, Kraków, 1894, nr 379.

šnipas, Košicų miesto tarybos prašymu išsiųstas į Lenkiją ištirti politinę padėtį mirus Kazimierui Jogailaičiui⁵. Svarbų miestų atstovų vaidmenį per Jono Albrechto rinkimus patvirtina Lvovo sąskaitų knygų informacija, kurioje aiškiai fiksuojamas miestų tarybų narių dalyvavimas naujojo karaliaus rinkimuose⁶. Parama, kurią Jonas Albrechtas vėliau gavo iš miestiečių, netgi sukėlė bajorų atstovų pavydą: tai pabrėžė autorius jo panegirikos, įrašytos Baltazaro Behoemo į Krokuvos miesto teisių ir privilegijų kopiją knyga⁷. Turint tai omenyje, brolių Jogailaičių po Jono Albrechto mirties Krokuvos miesto tarybai siųstus laiškus tikrai reikia laikyti vienu iš pradėtų pastangų gauti karūną elementų⁸.

Sunku pasakyti, ar 1501 m. buvo tikimasi Jono Albrechto mirties. Metų pradžioje karaliaus sveikata labai pablogėjo. Vasario mėnesį Piotrkovo seime jis dalyvavo pasitarimuose *in cubiculo*. Ankstesnis 1499 m. seimas, vasario 24 d. turėjęs vykti Piotrkove, dėl jo ligos buvo perkeltas į Krokuvą, iš kurios jis nebuvo išvykęs nuo 1498 m. lapkričio iki pat 1500 m. birželio mėn.⁹ Jono Albrechto sveikata pagerėjo prieš jam išvykstant į Torunę 1501 m. gegužės mėnesį, kai jis galutinai išsprendė Prūsijos reikalą ir privertė didįjį magistrą duoti vasalo ištikimybės priesaiką. Bet birželio pradžioje karalius jau taip sirgo, kad buvo atšaukti teismo posėdžiai, kuriuose jis turėjo dalyvauti¹⁰. Tris dienas prieš mirtį jis nebegalėjo kalbėti¹¹. Mirė birželio

⁵ Košice, *Archív Mesta*, dok. nr 699 (Schwarzenbachiana); Kraków, *Biblioteka Naukowa PAU i PAN*, rkps. nr 2237, k. 93r (regest).

⁶ F. B o s t e l, Do elekcji Jana Olbrachta, *Kwartalnik Historyczny*, t. 9, 1895, s. 478. Bet reikia atsargiai vertinti F. Papée išvadą, esą per tuos rinkimus ypač išryškėjo miestų vaidmuo. Tai, kad daugelyje Jono Albrechto po karūnavimo išleistų miesto privilegijų atsirado formuluotė, kad jį išrinkti reikalavo (*postulantes*) ne tik kilmingieji (*barones*), bet ir kiti karalystės gyventojai (*ceteri regnicolae*), autoriui buvo svarbiausias miestų vaidmens per elekcinį seimą įrodymas, žr., pvz., *Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa*, t. 1, wyd. F. Piekosiński, Kraków, 1879, nr 201; F. P a p é e, *Jan Olbracht*, wyd. 2, Kraków, 1999, s. 35–36.

⁷ Kraków, *Biblioteka Jagiellońska*, rkps. nr 16, k. 154r. (*cuius frequens cum consulatu ac ceteris magnificis civibus in arduis negociis consultatio liberalisque ac humana conversatio invidiam apud nobilitatem peperit*). Apie karaliaus nekrologą plačiau žr. M. S t a r z y ŋ s k i, Dwa nekrologi Jana Olbrachta (z krakowskiej księgi radzieckiej i Kodeksu Baltazara Behema), *Roczniki Historyczne*, t. 72, 2006, s. 127–136. Šis teiginys patvirtintas 1493 m. kovo 24 d. Krokuvos žemės teismo aktų įrašė apie nuosprendį ginče dėl Drohobyčo vaitystės, kur specialūs karaliaus komisarai buvo ne tik Piotras iš Kurozwękų ir Ambrozijus Pampowskis, bet ir Krokuvos tarybos nariai, žr. *Starodawne prawa polskiego pomniki z ksiąg rękopiśmiennych dotąd nieużytych głównież zaś ksiąg dawnych sądowych ziemskich i grodzkich ziemi krakowskiej*, wyd. A. Z. Helcel, t. 2, Kraków, 1870, nr 4430.

⁸ Jogailaičių pastangas gauti Lenkijos karūną 1501 m. aprašė: F. B o s t e l, Elekcja Aleksandra Jagiellończyka (1501), *Przewodnik Naukowy i Literacki*, t. 15, 1887, s. 235–246, 338–352, 434–444, 513–527; F. P a p é e, *Aleksander Jagiellończyk*, wyd. 3, Kraków, 2006, s. 46–55, ir kiti.

⁹ F. P a p é e, *Jan Olbracht*, s. 158, 197–198, przyp. 427, s. 230–231.

¹⁰ Ten pat, p. 198.

¹¹ Gdańsk, *Archiwum Państwowe*, dok. pap. sygn. 300 D 77 nr 239; Kraków, *Biblioteka naukowa PAU i PAN*, rkps. nr 2237, k. 275 (kopija).

17 d.¹² Bloga Lenkijos monarcho fizinė būklė tikrai nebuvo paslaptis. Gana vėlai (birželio 28 d.) Žygimantas Jogailaitis, nežinodamas apie brolio mirtį, išsiuntė į Krokuvą pasiuntinį smulkiau sužinoti apie jo sveikatą. Kitas pasiuntinys jau vyko į Budą pranešti apie Jono Albrechto mirtį¹³. Lietuvą ši žinia pasiekė anksčiau, nes liepos pradžioje kardinolas Frydrichas Jogailaitis teisinosi broliui Aleksandrui Jogailaičiui negalėjęs anksčiau pranešti apie karaliaus ligą, kadangi gydytojai tai slėpė, o sveikatai gerokai pablogėjus nieko prie jo neleido¹⁴. Apie Jono Albrechto mirtį Aleksandras Jogailaitis tikrai turėjo žinoti birželio 25 d. Ši data yra laiške, kuriame jis kreipiasi į kardinolą Frydrichą prašydamas paramos per rinkimus¹⁵.

Liudwikas Finkelis pabrėžė, kad „po Jono Albrechto mirties atsirado proga tolesnėms deryboms dėl jų [t. y. Karalystės ir Didžiosios Kunigaikštystės – M. S.] glaudesnės unijos“¹⁶. Minėtame 1501 m. birželio 25 d. laiške kardinolui Frydrichui didysis kunigaikštis aiškino, kad Lenkijos karalystė sustiprės tik tada, kai *Regnum et Ducatus uniatur*. Taip pat citavo *in priorem unionem* tarp Karalystės ir Lietuvos ponų vykusių derybų nutarimus, pagal kuriuos mirus didžiajam kunigaikščiui didžiojo kunigaikščio sostą turėtų užimti Lenkijos karalius, ir atvirkščiai, jeigu mirtų Lenkijos karalius, į Lenkijos sostą turėtų įžengti didysis kunigaikštis. Kadangi priesaikų, kuriomis minėti nutarimai buvo patvirtinti, užteko (*iuramentis praestitis ad observandum imprimis satisfereit*), kad vėliau Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė būtų prijungta prie Karalystės (*Ducatum Regno incorporare*), Aleksandras Jogailaitis siūlė Frydrichui savo kandidatūrą į Lenkijos sostą¹⁷. Po ryžtingo kunigaikščio pasisakymo prasidėjo pastangos dėl rinkimų. Kitą dieną tokį pat laišką jis išsiuntė Krokuvos miesto tarybai. Anksčiau aptarti nutarimai dėl būsimųjų rinkimų formos buvo papildyti keliomis svarbiomis formuluočėmis. Aleksandras Jogailaitis nurodė, kad per kaip tik (*recenter*) įvykusias derybas buvo atnaujinta ir patvirtinta priesaikų paslaptimi (*misterio iuraturandorum*) *antiqua federa de electione regis Poloniae et magni ducis Litphanie*¹⁸. Pateikti nutarimai dėl naujojo Lenkijos ir Lietuvos monarcho rinkimo

¹² Z. W d o w i s z e w s k i, *Genealogia Jagiellonów i Domu Wazów w Polsce*, Kraków, 2005, s. 105.

¹³ *Zsigmond lengyel herzeg budai szamadásai (1500–1502, 1505)*, ed. A. Divéky, *Magyar Történelmi Társ.*, t. 26, Budapest, 1914, s. 115; A. D i v é k y, Królewicz Zygmunt na dworze Władysława II, króla węgierskiego, *Mediaevalia. W 50. rocznicę pracy Jana Dąbrowskiego*, Warszawa, 1960, s. 370.

¹⁴ *Materiały do dziejów dyplomacji polskiej z lat 1486–1516 (Kodeks Zagrzebski)*, oprac. J. Garbacik, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1966, nr 35 [lot.].

¹⁵ *Akta Aleksandra króla polskiego, wielkiego księcia litewskiego itd. (1501–1506)*, wyd. F. Papée, Kraków, 1927, nr 4.

¹⁶ L. F i n k e l, *Elekcja Zygmunta I. Sprawy dynastii jagiellońskiej i unii polsko-litewskiej*, Kraków, 1910, s. 9.

¹⁷ *Akta Aleksandra...*, nr 4 [lot.].

¹⁸ *Acta consularia Cracoviensia* 431, s. 80.

sąlygų, kurias didysis kunigaikštis Aleksandras Jogailaitis citavo laiškuose, siekdamas Lenkijos karūnos, buvo visiškai naujos politinės kokybės, lyginant su visomis ankstesnėmis Lenkijos–Lietuvos ir Lietuvos–Lenkijos sutartimis. Bet šios temos literatūroje į juos dar nebuvo atkreiptas dėmesys. Ferdynandas Bostelis išsamioje studijoje apie Jogailaičių pastangas per 1501 m. bekaralmetį surengti rinkimus, aptardamas birželio 25 d. Aleksandro Jogailaičio laiško Frydrichui turinį, tik nurodė, kad jame didysis kunigaikštis rėmėsi „savo pirmtakų sudaryta Lenkijos ir Lietuvos unija, kuri prieš dvejus metus buvo atnaujinta svarbiausia dėl paveldėjimo abiejose valstybėse“¹⁹. Bet Aleksandro Jogailaičio pateiktą naujo Karūnos ir Lietuvos valdovo rinkimo modelį sunku susieti su 1499 m., o tuo labiau su kokiomis nors ankstesnėmis sutartimis. Todėl verta pasidomėti, kaip rinkimų klausimas pateikiamas XV a. Lenkijos ir Lietuvos unijos dokumentuose bei projektuose. Aleksandro Jogailaičio pasiūlymas greičiausiai buvo tada pradėto diplomatinio žaidimo dalis. Bet atrodo, kad didysis kunigaikštis rėmėsi tikrų sutarčių, kurios skiriasi nuo 1499 m., nutarimais (apie tai vėliau). Tikėtina, kad tai buvo viena iš slaptų jų klauzulių. Būsimos unijos klausimo iškėlimas buvo suplanuotas smūgis į nepaprastai jautrią vietą. Dėl nestabilios abiejų valstybių politinės padėties būtinai reikėjo atnaujinti senus ryšius. Vladislavo Jogailaičio argumentai, siūlant Žygimanto Jogailaičio, jau pelniusio didelį palankumą Čekijoje ir Vengrijoje²⁰, kandidatūrą, neturėjo tokios galios kaip Aleksandro Jogailaičio pasiūlymas, kuriam, kaip teisingai pastebėjo F. Bostelis, „Lenkijos karaliaus rinkimo, taip sujungiant abi valstybes, klausimas buvo beveik egzistencinis“²¹.

Abiejų valstybių sąjungos stiprinimo ištakų reikėtų ieškoti baigiantis Kazimiero Jogailaičio valdymui, kai sustiprėjo diplomatiniai ryšiai tarp Karūnos ir Lietuvos ponų, siekiant glaudesnio Lenkijos ir Lietuvos bendradarbiavimo, svarbiausia – ginant pietrytinius pakraščius²². Bet tik 1495–1496 m. imta kalbėti apie galimą unijos atnaujinimą, ir vėl dėl išorės pavojaus²³. Lietuvių lenkams pasiūlytame unijos projekte remtasi Jogailos ir Vytauto laikų sutartimis, bet pabrėžta, kad visiškai pasikeitus politinei padėčiai naujos unijos pavidalas irgi bus kitoks. Naujiena buvo nutarimas, kad jeigu didysis kunigaikštis mirtų bevaikis (*sine legitimis pueris et successoribus ex hac luce decedere*), Lietuvos ponai nepradės naujo didžiojo kunigaikščio rinkimų be Lenkijos ponų sutikimo ir žinios (*sine scitu et consilio prelatorum et baronum corone et regni Polonie*). Ir, kas svarbiausia, jis bus išrinktas iš Lenkijos karalystės *et de hac preclarissima regali domo ipsorum*. Taip pat turėtų būti elgiamasi, jeigu

¹⁹ F. B o s t e l, *Elekcja...*, s. 340.

²⁰ *Acta consularia Cracoviensia* 431, s. 80–81; *Akta Aleksandra...*, nr 6 [lot.].

²¹ F. B o s t e l, *Elekcja...*, s. 351.

²² F. P a p é e, *Polska i Litwa na przełomie wieków średnich*, t. 1: *Ostatnie dwunastolecie Kazimierza Jagiellończyka*, Kraków, 1903, s. 127–129.

²³ F. P a p é e, *Jan Olbracht...*, s. 112–113.

mirtų bevaikis Lenkijos karalius. Naujasis monarchas turėjo būti išrinktas *ex magno ducatu Lithvanie et ex eadem regali stirpe*²⁴. Šie nutarimai buvo pakartoti tada parengtame 1413 m. Lietuvos ir Lenkijos unijos transumpto projekte²⁵. Vis dėlto šiose preliminariuose sutartyse nebuvo tiesiogiai nurodoma, kad nauju didžiuoju kunigaikščiu turėtų tapti Lenkijos karalius arba nauju karaliumi – dabartinis didysis kunigaikštis, jeigu vienas iš jų mirtų bevaikis. 1401 m. sausio 18 d. Lietuvos bajorų dokumente yra kalbama tikrai apie patarimą, kurį Vytautas ir Lietuvos ponai turėjo suteikti lenkų pusei, jeigu Jogaila mirtų bevaikis²⁶, o Horodlėje 1413 m. spalio 2 d. pasirašytame dokumente vienareikšmiškai apibrėžta, kad Vytautui mirus didžiojo kunigaikščio sostą galėtų užimti tik karaliaus Vladislavo ir Lenkijos ponų nurodytas asmuo. Tuo tarpu, jeigu bevaikis mirtų Lenkijos karalius, lenkai nepradėtų naujo monarcho rinkimų be Vytauto ir Lietuvos bajorų žinios²⁷. Bet ši pastraipa buvo praleista Lenkijos ponų dokumente, taigi matome jų pasipriešinimą Lietuvos savarankiškumo stiprinimui²⁸. 1496 m. nutarimai dėl rinkimų, buvę Horodlės akto transumpte, gerokai skyrėsi nuo ankstesnių potvarkių. Bet juose matomas glaudesnės abiejų valstybių sąjungos noras. Derybas dėl unijos restitucijos 1496 m. nutraukė Lenkijos ponai, kurie tikrai neketino sutikti su jokiais laisvų rinkimų apribojimais, net jeigu apsiribotų tik Jogailaičių dinastija²⁹. Derybos atnaujintos tik po trejų metų, ir vėl dėl išorės poveikio: Lietuvai iškilusios Maskvos grėsmės ir pralaimėjimo Bukovinoje. 1499 m. sausio mėn. prasidėję³⁰ pasitarimai baigėsi liepos 24 d. Lietuvos tarybos aktu. Dėl būsimųjų rinkimų juose yra tik vienas nutarimas, kad turi dalyvauti abi pusės, žinoma, jeigu sutiks³¹. Šiame dokumente nėra konkrečių nutarimų dėl galimo sosto paveldėjimo Karalystėje arba Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, mirus Jonui Albrechtui arba Aleksandriui Jogailaičiui. Taip pat nebuvo grįžta prie minėto 1496 m. projekto. Karalystė ir Didžioji Kunigaikštystė po Kazimiero Jogailaičio mirties buvo visiškai savarankiškos valstybės, „kiekviena su savo valdovu, kuriuos jungia kraujo, bet ne teisinis ir valstybinis, ryšys“, kaip pabrėžė Stanisławas

²⁴ *Codex epistolaris...*, t. 3, nr 422.

²⁵ Ten pat, Nr. 423.

²⁶ *Akta unii Polski z Litwą 1385–1791*, wyd. S. Kutrzeba, W. Semkowicz, Kraków, 1932, nr 39.

²⁷ Ten pat, Nr. 50. Sosto paveldėjimo klausimą 1401 ir 1413 m. unijų dokumentuose neseniai aptarė J. Wyrozumskis: J. W y r o z u m s k i, Formowanie się politycznej i ustrojowej wspólnoty polsko-litewskiej w latach 1385–1501, *Czasopismo Prawno-Historyczne*, t. 45, 1993, z. 1–2, s. 449–452.

²⁸ *Codex diplomaticus Poloniae*, t. 1, ed. L. Ryzyszczewski, A. Muczkowski, A. Z. Helcel, Varsaviae, 1847, nr 162; S. K u t r z e b a, *Unia Polski z Litwą*, Kraków, 1914, s. 52–53.

²⁹ F. P a p é e, *Jan Olbracht...*, s. 114.

³⁰ *Codex epistolaris...*, t. 3, nr 441.

³¹ *Akta unii...*, nr 76 [lot...].

Kutrzeba³². Rinkimai dalyvaujant kitai pusei, kas patvirtinta 1499 m. sutartyse, visiškai nereiškė unijos išrenkant kitos valstybės valdovą³³. Taigi du kartus pakartotas Aleksandro Jogailaičio laiškuose Frydrichui Jogailaičiui ir Krokuvos miesto tarybai naujojo Lenkijos ir Lietuvos valdovo rinkimų modelis ir paaiškina visą reikalą.

Jokiame ankstesniame unijos akte nekalbama, kad Lenkijos karalius tiesiogiai pavaldės didžiojo kunigaikščio sostą šiam mirus, o didysis kunigaikštis – Lenkijos sostą. Tokia galimybė neatsirado ir per 1496 m. derybas, kurių metu buvo aiškiau išreikštas siekis glaudžiau sujungti abu valstybinius organizmus. 1499 m. sutartyse buvo pareikšta kitokia pozicija. Bet galima manyti, kad paskutiniaisiais Jono Albrechto valdymo metais buvo diskutuojama dėl Lenkijos sosto pavaldėjimo. Juk valdė bevaikis, ligotas keturiasdešimtmetis monarchas, kurio valdymą temdė ne tik nesėkmė Moldavijoje ir totorių pavojus, kaip nurodė Wacławas Uruszczakas, bet ir pinigų nuvertėjimas³⁴. Lietuvos padėtis po pralaimėto Vedrošos mūšio irgi buvo nestabili³⁵. Taigi netikėtai mirus karaliui vėl būtų atsiradusi galimybė Lenkijai ir Lietuvai suartėti. Jau Fryderikas Papée užsiminė, kad galėjo būti iš anksto susitarta, jog Aleksandras Jogailaitis pavaldės po Jono Albrechto. Gal 1499 m. pabaigoje, kai didysis kunigaikštis kartu su kunigaikštiene Elena buvo Lietuvos Brastoje ir iš ten palaikė ryšius su šeima? Šis autorius net darė prielaidą dėl galimo slapto Aleksandro Jogailaičio vizito Krokuvoje per tų metų Kalėdas. Bet jis nesuformulavo konkretnių išvadų dėl šių „pasiuntinių tarp brolių“ tikslų³⁶. Kadangi dviejuose laiškuose, Aleksandro Jogailaičio išsiųstuose po Jono Albrechto mirties, kuriuose jis prašė jų gavėjų paramos per rinkimus, konkrečiai nurodytas būsimas jų pavidalas, reikia manyti, kad paskutiniaisiais Albrechto valdymo metais vyko Lenkijos ir Lietuvos ponų derybos, kuriomis siekta nustatyti Lenkijos karalystės sosto pavaldėjimą, jeigu Jonas Albrechtas mirtų bevaikis. Aleksandras Jogailaitis kėlė savo kandidatūrą, remdamasis nesenomis sutartimis, pagal kurias didysis kunigaikštis po Lenkijos karaliaus mirties savaime užimtų Lenkijos sostą. Glaudesnio Lenkijos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės susijungimo iniciatyvą pirmą kartą išskėlė didysis kunigaikštis, bet tai nereiškia, kad būtent jis inicijavo ankstesnius pokalbius. Turint omenyje, kad būsi-

³² S. K u t r z e b a, *Unia...*, s. 107.

³³ Ten pat, p. 107–108.

³⁴ L. S o b o l e w s k i, W. U r u s z c z a k, Artykuły mielnicie z roku 1501, *Czasopismo Prawno-Historyczne*, t. 42, 1990, z. 1–2, s. 73.

³⁵ S. H e r b s t, Bitwa nad Wiedroszą 1500 roku, *Wieki średnie. Medium Aevum. Prace ofiarowane Tadeuszowi Manteufflowi w 60. rocznicę urodzin*, Warszawa, 1962, s. 275–282.

³⁶ F. P a p é e, *Aleksander Jagiellończyk*, s. 48. Pastaruoju metu atmesta kalbamos Aleksandro Jogailaičio slaptos kelionės į Krokuvą galimybė, žr.: M. N e u m a n, K. P i e t k i e w i c z, Lietuvos didžiojo kunigaikščio ir Lenkijos karaliaus Aleksandro Jogailaičio itinerariumas (1492 m. birželis – 1506 m. rugpjūtis), *Lietuvos istorijos metraštis. 1995 metai*, Vilnius, 1995, p. 184.

mųjų rinkimų sąranga, kuria rėmėsi didysis kunigaikštis, visiškai skyrėsi nuo visų ankstesnių Lenkijos–Lietuvos ir Lietuvos–Lenkijos sutarčių, galima teigti, kad derybos dėl būsimo sosto paveldėjimo tikrai vyko. Jų rezultatas galėjo būti slapta 1499 metų sutarčių klauzulė. Bet negalima paneigti ir diskusijų apie sosto paveldėjimą, kurios tikrai vyko tuo metu, kai Jonas Albrechtas ilgai sirgo.

PRIEDAI

1.

Vilnius, 1501 m. birželio 26 d.

Didysis Lietuvos kunigaikštis Aleksandras laiške Krokuvos miesto tarybai apgailestauja dėl savo brolio karaliaus Jono Albrechto mirties, prašo palankumo per rinkimus ir, siekdamas unijos, iškelia savo kandidatūrą.

Originalas: nežinomas.

Kopija: Kraków, *Archiwum Państwowe*, Acta consularia Cracoviensia 431, s. 80–81.

Pastaba: Dokumento tekstas kai kur suteptas ir neperskaitomas, nes ant knygos lapo, greičiausiai siekiant konservuoti, du kartus užklijuota plati lipni juosta.

Alexander Dei gratia magnus dux Litphanie nec non terrarum Samogethie, Rusie, Kyowye etc. dominus et heres. Solertibus et famatis preconsuli consulibusque Cracoviensibus sincere et grate nobis plurimum dilectis. Solertes et famati sincere et grate nobis plurimum dilecti, accepimus de morte serenissimi domini Iohannis Alberti, germani nostri charissimi, ex cuius morte dolore singulari et animi perturbatione affecti sumus, sed quoniam ita Deus voluit, cui humane potencie reverti non possunt, cogitandum restat de statu Regni Polonie, ne sub hac tempestate bellorum propter regis defectum incomoda percipiat et incursum hostium, sed cum de eadem domo, qua frater noster charissimus fuerat egressus^a, ortum habeamus, insuper antiqua federa communia recenter innovata et misterio iuraturandorum renovata inter Regnum Polonie et Magnum Ducatum Litphanie facta et firmata de electione regis Polonie et magni ducis Litphanie, ut magno duce decedente, rex Polonie in magnum ducem Litphanie recipi deberet et econtra deficiente rege magnus dux Litphanie in

^a Kopijoje *expressus*.

regem Polonie assumi deberet. Quapropter vestris charitatibus huiusmodi inscriptio-
nes et obligationes innotescere de easdem affectamus, ut partes et vota in eligendo
rege novo per persona nostra faveatis et incorruptibili proposito teneatis, et nos dante
Domino auxiliis huiusmodi vestris in assequendo regnum adiuti, omni bono benefi-
cencia charitatibus vestris respondebimus in iuribus vestris vos conservare volentes
et promittentes non modo diu servare, sed in aliis oportunis pro felici augmento
vestre reipublice, que exinde in meliori statu ponetur et defensare, cum hec duo
dominia, Regnum et Ducatus, uno domino gubernabuntur, prout ante fuit, predeces-
soribus nostris tenere et consulere consueverunt sub quibus huiusmodi temporibus
unionis Res Publica, Regnum et Ducatus, melius et pacacius stetit. Unde illius pri-
oris unionis occasio se obtulit. Quapropter non dubitamus in charitatibus vestris, quod
reipublice Regni et nostri causa vota vestra pro futuro rege in personam nostram
dabitis et nos proinde vestris charitatibus bonum et gracious dominum promittimus.
Datum Wilne feria sexta post festum sancti Johannis Baptiste proxima anno Domini
millesimo quingentesimo primo, manus vero subscribentis subscripta sic sonabar.

Alexander Dei gracia magnus dux Litphanie etc. manu propria subscripsit.

2.

Buda, 1501 m. liepos 3 d.

*Čekijos ir Vengrijos karalius Vladislovas Jogailaitis laiške Krokuvos miesto tarybai apgailės-
tauja dėl savo brolio karaliaus Jono Albrechto mirties ir iškelia karalaičio Žygimanto kandidatūrą.*

Originalas: nežinomas.

Kopija: Kraków, *Archiwum Państwowe*, Acta consularia Cracoviensia 431, s. 81–82.

Pastaba: Dokumentas kai kur pažeistas, nes ant knygos lapo, greičiausiai siekiant konservuoti, užklijuota lipni juosta, dėl ko tekstas dar labiau suteptas.

Wladislaus Dei gracia rex Hungarie et Bohemie etc. Prudentibus et circumspec-
tis proconsuli et consulibus civitatis Cracoviensis nobis sincere dilectis. Prudentes et
circumspecti viri nobis sincere dilecti, flebile admodum novum hodierna die ad nos
pervenit, qualiter serenissimus princeps dominus Johannes Albertus rex Polonie,
frater noster charissimus his diebus in Prussia carnis debitum persolvisset. Cuius
obitum, veluti fratris amantissimi, inexplicabili certe animi dolore audimus et, ut
debet, est acerbissimus verum cum fata extrahi tantum et non evitari aliquaracione
possunt. Id divine providencie commendandum duximus. Restat, ut cum illud Reg-

num principe et rege iam orbatum sit, de illius vel presenti vel futura tranquillitate vehementer est cogitandum, presertim ut in presenti rerum perturbacione in pace et in quiete permanere possit et aliquod detrimentum non sustineat. Id vero nulla ex re facilius fieri posse consideramus, quam si illustrissimus princeps dominus Sigismundus dux etc. frater noster charissimus in regem eiusdem regni eligeretur. Quapropter nostra voluntas et consilium est, ut ipse dominus dux Sigismundus in regem eligatur, et hoc propter multas rationes illi Regno et vobis omnibus maxime utiles et profuturas, quas longum pronunc esset litteris perstringere, hanc tamen vestram potissimam vobis perscribere necessitatem putamus, quod ex quo illustrissimus dominus Sigismundus dux a tanto tempore hic apud nos egit, maximum sibi favorem et incredibilem amorem, tam in hoc Regno Hungarie, quam eciam Bohemie comparavit mirifice, quod ob eximias suas virtutes et animi fortitudines ab omnibus diligitur et tam hoc Regnum ac universi domini prelati et barones, quam eciam Regnum Bohemie eidem plurimum afficitur. Si igitur ipse dominus Sigismundus dux in regem vestrum eligetur, exploratum et indubitatum est, omnia ista regna propter eum amorem et affectionem, quam erga ipsum gerunt, illi Regno et vobis omnibus in omnibus necessitatibus semper assistent et non secus tenebunt perinde ac si aliquis ex istis Regnis in regem Polonie fuisset electus et cum, ut diximus, ita sunt ipsi domino principi affecti, adeo invicem hec Regna coalescerent, ut quodammodo unum videretur, quod cederet in maiorem illius Regni et omnium vestrorum comodum et emolumentum atque perpetuam quietem. Eapropter vos hortamur et rogamus, ut eidem domino Sigismundo duci in hac parte faveatis et cum dominis et ceteris civitatibus illius Regni agatis, quo in omnem eventum prefatus dominus Sigismundus dux in regem eligatur, nos profecto non minus honorem et status accessionem atque augmentum eciam illustrissimi principis domini Alexandri ducis magni Litphanie fratris nostri charissimi, quam huius domini Sigismundi ducis cupimus, sed quoniam eciam illius aviti Regni utilitatem respicimus pro illius igitur utilitate melius fore dicimus, ut his potius, quam alius in regem eligatur. Quare ne tanta causa beneficencie illi Regno et vobis omnibus pretermearur, iterum atque ideo vos hortamur et rogamus efficere et^a cum dominis et ceteris civitatibus illius Regni, ut dictus dominus Sigismundus omnino eligatur, per quod et vobis et universo illi Regno salubriter rite consuletis et pariter nostrum affectum atque voluntatem adimplebitis nobisque plurimum graciosissimi. Datum Bude sabbato proximo post festum Visitationis Sanctissime Marie Virginis anno Domini millesimo quingentesimo primo regnorum nostrorum Hungarie etc. undecimo, anno Bohemie vero tricesimo primo.

Wladislaus rex manu propria subscripsit.

^a Tekste praleistas vienas žodis.

3.

Buda, 1501 m. liepos 1 d.

Glogovo ir Opolės kunigaikštis Žygimantas Jogailaitis laiške Krokuvos miesto tarybai apgailėstauja dėl savo brolio karaliaus Jono Albrechto mirties ir stengiasi gauti jos paramą.

Originalas: nežinomas.

Kopija: Kraków, *Archiwum Państwowe*, Acta consularia Cracoviensia 431, s. 83.

Circumspectis et spectabilibus proconsuli et consulibus civitatis Cracoviensis nobis gratiosissime dilectis. Circumspecti et spectabiles gratiosissime nobis dilecti, aliquot diebus antea perturbati de rumore mortis tandem hodie cerciores facti de morte serenissimi regis nuper Iohannis Alberti germani nostri charissimi, incredibile scriptum est, quantum, ut par est, condoluimus condolemusque secuti vestras spectabilitate[s] condolere credimus, quibus cure est Respublica Regni istius, in quo etiam nos natos educatosque nec minus sollicitos esse de statu ipsius ingenue profite[mur], verum tamen Dei dispositione talem, equo animo ferre tenemur, quando ipse Providentissimus ordinat. Faventes ceteris germanis nostris maioribus charissimis, quod eis sufficienter et habunde concessit, nostri quoque curam vestra opera et consilia suscipere tenemur, si negligemus reputari, volumus tali presertim oblata opportunitate, ut nobis quoque expectantibus et indigentibus, tandem aliquando provideri possit consilio et auxilio vestre spectabilitatis, a qua germanus noster charissimus rex nuper defunctus in eo Regno assequendo adiutus fuit. At ubi iam contenti esse possunt ceteri germani charissimi de sua quisque pro se felici sorte de nostra quoque spectabilitates vestras consulere non dubitamus optamusque obnixius, ut quanta efficentia nuper defuncto regi Polonie germano nostro graciousissimo antea profuerunt, spectabilitates vestre ita quoque nobis profere non dubitent, quantum non minus possitis, quam velitis, velle autem curetis. Nos enim inprimis reipublice, deinde vestre civitati in iuribus et prerogativis suis conservandis eam beneficentiam recompensari pollicemur, ubi ab eisdem vestris spectabilitatibus retribuendi eisdem facultas in nos emanata fuerit, prout non dubitamus de vestre spectabilitatis virtute. Datum Bude in crastino Visitationis Virginis Marie anno Domini millesimo quingentesimo primo.

Sigismundus dux manu propria subscripsit.

THE EFFORTS OF ALEXANDER JAGIELLON TO FORGE THE UNION (ACCORDING TO CORRESPONDENCE WITH THE KRAKOW CITY COUNCIL)

Summary

MARCIN S T A R Z Y Ń S K I

The article is a critical commentary on three published letters of the Jagiellon brothers: Alexander, Władysław, and Sigismund that were sent after the death of John I Albert to the Krakow City Council. Alexander and Sigismund sought support for themselves in the approaching Polish royal elections while Władysław supported Sigismund's candidacy. The published letters not only supplement the source material published in Fryderyk Papée's publication *Akta Aleksandra* but also shed new light on the co-operation of the Kingdom of Poland and the Grand Duchy of Lithuania concerning the renewal and tightening of the ties of both states at the turn of the sixteenth century.

The letter from Grand Duke Alexander contains an interesting fragment, which mentions a very recently renewed agreement, which was confirmed by a secret oath and concerned the election of a new ruler in the kingdom and the grand duchy in case of the death of the king of Poland or the grand duke of Lithuania, according to which the grand duke would occupy the throne of Poland and vice versa, the king of Poland would occupy the grand duke's throne.

The article illuminates the significance of city representatives during the election of John I Albert. It analyses in detail two letters from Alexander Jagiellon, in which he mentions the above agreements. It also raises the hypothesis that Alexander mentions affirmations of actual agreements, which might have been concluded during the last years of John Albert's rule (perhaps secret clauses of the 1499 negotiations?). The provisions, which shaped the election of a new ruler in Poland and Lithuania and which Alexander Jagiellon mentioned in letters at the beginning of his efforts to obtain the Polish crown, doubtlessly created a completely new political quality compared to all the earlier Polish – Lithuanian and Lithuanian – Polish agreements. It is likely that further research of the surviving documentary legacy of Alexander Jagiellon will allow the hypothesis put forward here to be developed.

Gauta 2007 m. sausio mėn.

Marcin S t a r z y Ń s k i – Krokuvos Jogailaičių universiteto istorijos instituto Lenkijos viduramžių istorijos katedros doktorantas. Moksliniai interesai: Lenkijos vėlyvųjų viduramžių politinė istorija.

Adresas: Zakład Historii Polski Średniowiecznej, Instytut Historii UJ, ul. Gołźbia 13, 31-007 Kraków, Lenkija.

El. paštas: marcinst@op.pl